

УДК 94(477.8) «1964/1991»

Індустріалізація західного регіону України: проблеми подолання екологічних наслідків

О.М. МАЛЯРЧУК

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ,
E-mail: oleg.malyarchuk@gmail.com

Авторське резюме

У статті охарактеризовано наслідки процесу індустріалізації західного регіону Української РСР – масштабне будівництво промислових підприємств забезпечило робочими місцями активне населення краю, привело до розбудови інфраструктури населених пунктів і містечок, зміцнення соціальної сфери й стало позитивним чинником для розвитку західних областей України. Однак внаслідок зростання виробничих потужностей виснажувалися природні ресурси. Не було враховано здатність екосистеми до самовідновлення і самоочищення, що завдало руйнівного впливу природі та здоров'ю людей. Для урбанізованого західноукраїнського регіону спільним явищем стало повсюдне недостатньо контрольоване органами влади промислове забруднення атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів. Популяризація природоохоронних знань і декларування про досягнення значних успіхів в офіційних документах не давала механізмів розв'язання екологічних проблем.

Подолання труднощів історичного минулого пов'язане з перебуванням України у складі СРСР. Провідне місце посіли екологічні проблеми. Незадовільний екологічний стан усєї території держави викликано не лише найбільшою у світі техногенною катастрофою – аварією на Чорнобильській атомній станції у квітні 1986 р., а й інтенсивною індустріалізацією та колективізацією. Повне перепрофілювання економіки і сільського господарства всередині минулого століття зумовило зростання техногенного впливу на довкілля. У другій половині ХХ ст. у західному регіоні України відбувся докорінний злам усталеного суспільно-політичного і соціально-економічного життя. Партійно-радянська влада протягом короткого часу здійснила «соціалістичні перетворення», а соціальний прогрес розглядали лише як засіб у досягненні поставленої мети. Низку проблем, що стосувалися охорони навколишнього середовища, безпеки життя населення, ігнорували.

Серед національних пріоритетів розбудови Української незалежної держави постає охорона навколишнього природного середовища, регулювання еколого-економічної діяльності, гарантування права своїх громадян на екологічну безпеку. Економічні та соціальні труднощі не повинні бути загрозою для регіону, зважаючи на закладені в попередні десятиріччя екологічні проблеми – хімічне виробництво, штучні водосховища, забруднення стічних вод, звалища небезпечних відходів промисловості (гексахлорбензол!), борщівник Сосновського та багато іншого.

Ключові слова: західний регіон, індустріалізація, природні ресурси, екологія, громадяни.

Industrialization of western region of Ukraine: problems of environmental consequences management

O.M. MALYARCHUK

Ivano-Frankivsk National technical university of oil and gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
E-mail: oleg.malyarchuk@gmail.com

Abstract

The article focuses on the consequences of industrialization of the western region of the Ukrainian SSR – large-scale construction industry provided jobs for the active population of the region, led to the expansion of infrastructure of settlements and towns, strengthened social sphere and became a positive factor for the development of the western regions of Ukraine. However, due to the increased production capacity natural resources got depleted. The ability of ecosystems to self-healing and self-cleaning was not taken into account, which caused devastating impact on nature and human health. Uncontrolled industrial pollution of air, water and land resources became a common phenomenon for the urbanized western region. Promoting environmental knowledge and declaration of achievement of significant progress in official documents gave no mechanisms to solve environmental problems.

Overcoming the difficulties of the past is connected with the Ukraine had been being a part of the USSR. The leading place took environmental issues. Poor environmental condition of the whole country was not only caused by the world's largest man-made disaster on the Chernobyl nuclear plant in April 1986, but also intensive industrialization and collectivization. Full conversion of the economy and agriculture in the middle of the last century led to the growth of anthropogenic impact on the environment. A radical break steady of socio-political and socio-economic life took place in western Ukraine in the second half of the twentieth

century. Party-Soviet government in a short time made a «socialist transformation» and social progress was considered only as a means to achieve this goal. A number of issues concerning environmental protection, safety of life, were ignored.

Environmental protection, regulation of environmental and economic activities, guaranteeing rights of Ukrainian citizens to environmental safety is currently among the national priorities of the development of Ukrainian independent state. Economic and social difficulties should not be a threat to the region, taking into account inherent in the previous decades, environmental problems – chemicals, artificial reservoirs, sewage pollution, dumping of dangerous waste products (hexachlorobenzene!), Sosnowski cow parsnip and many others.

Keywords: western region, industrialization, natural resources, ecology, citizens.

Постановка проблеми. Індустріалізація західних областей Української РСР другої половини ХХ ст. створила могутній промисловий потенціал регіону, привела до різкого збільшення міського населення та розбудови інфраструктури сіл і міст. Союзні та республіканські галузеві міністерства були замовниками будівництва промислових підприємств, яким органи місцевої влади надавали повне сприяння та підтримку. Поряд із наявними населеними пунктами закладали нові міста і селища на територіях, що становили цінність для сировинної бази народного господарства СРСР. Найважливішими були інтереси країни, а не регіону, проблеми екології чи охорони здоров'я. У західноукраїнських областях постали економічні, екологічні, соціальні проблеми, витоки яких знаходять у радянській добі та вимагають свого негайного вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій. Вітчизняними науковцями широко розкрито картину урбоекологічних процесів у західноукраїнському регіоні в другій половині ХХ ст. Це наукові праці М. Алексієвець [1], С. Васюти [2], О. Васюти [3], Ю. Гумена [4], О. Малярчука [5], Р. Чигура [6] та інших. Еколого-соціальну політику у процесі здійснення реформ в історичному контексті проаналізували Ю. Гумен, О. Малярчук, Р. Чигур та ін. Дослідники охарактеризували передумови погіршення екологічної ситуації в Україні, зокрема в західноукраїнських областях. Запропоновано тезу, що екологічний чинник – це головний фактор, що визначає буття людини, є домінантним, але одночасно підпорядкований самій людині (соціуму). Розкрито динаміку змін у правовому полі щодо дотримання екологічних вимог та рівень соціального спрямування під час реалізації земельної реформи.

У вивчення соціально-екологічних проблем зробив значний внесок український вчений С. Васюта. Дослідник запропонував метод вивчення екологічної проблематики шляхом створення міждисциплінарної системи аналізу кризових явищ. Вагома подія в становленні української історико-екологічної школи – вихід монографії «Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання». Розвиток екологічного руху проаналізовано у праці М. Алексієвець «Екологічний рух в Україні». Проаналізовано теоретико-методологічні принципи політологічних досліджень еколо-

гічних проблем у світлі новітніх розроблень екологічної безпеки держави в монографії О. Васюти «Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку». Проте ціла низка питань потребує подальших наукових досліджень.

Мета дослідження – висвітлити наслідки індустріалізації і колективізації західного регіону Української РСР, привернути увагу небайдужої громадськості до назрілих проблем екології західного регіону держави. Об'єкт дослідження – соціально-економічна політика партійно-радянської влади, предмет – особливості її реалізації в умовах західного регіону Української РСР.

Виклад основного матеріалу. Масштабна забудова території західних областей УРСР промисловими об'єктами як у післявоєнний період, так і в середині та другій половині ХХ ст. супроводжувалася досить часто без врахувань негативних наслідків на екологію та здоров'я людей. Громада міста чи селища жодного «впливу» на рішення влади не мала. Так, відповідно до постанови ЦК КПУ і РМ УРСР «Про заходи прискорення введення в дію нових потужностей з виробітку калійних добрив і забезпечення ними сільського господарства» від 9 березня 1960 р., Львівський раднаргосп та організація «Дніпрохімпроект» спроектували будівництво калійного комбінату в селищі Стебник за кілька кілометрів від «всесоюзної здравниці» Трускавця. Розбудову Калуського хіміко-металургійного комбінату розпочато відразу на околиці містечка, без врахувань рози вітрів, зате до уваги було взято наявні шляхи і гірську річку Лімницю з величезними запасами гальки та каменю. Розробка найбільших у Європі сірчаних покладів у Миколаївському районі Львівської області на початку 1950-х років базувалася лише на невідкладних потребах народного господарства СРСР у сірці та продуктах її перероблення. З цією метою побудували селище та збудували Роздольський гірничо-хімічний комбінат. Ці хімічні комплекси й стали на десятиліття найбільшими забруднювачами атмосферного повітря й водних ресурсів західного регіону України.

Згодом до них приєдналися десятки інших – цементно-гірничий комбінат у м. Миколаїв Львівської області, цементно-шиферний у с. Ямниця, що біля м. Івано-Франківська, виробниче об'єднання «Геофізприлад» з литтям чаву-

ну на застарілому обладнанні, «Львівсільмаш», Львівський лакофарбовий завод, завод «Реактив», Львівський хімічний завод, Жидачівський картонно-паперовий комбінат, фабрика «Буковина», сотні котельні комунальної сфери. Доповнювали картину екологічних забруднень промислові викиди сусідніх областей. Забруднення масивними викидами з неочищених стоків у водойми стали звичним явищем цукрових заводів, молокозаводів, м'ясокомбінатів, спиртзаводів, міських каналізацій, колгоспів, радгоспів, «Сільгоспхімія», «Сільгосптехнік» і т. д. За висновками тогочасних фахівців, будівництво очисних споруд на цих промислових об'єктах було «економічно недоцільним».

Нарощування індустріальних потужностей, розгортання нових виробничих площ (через затоплення сіл) сприяло розвитку водоемких галузей економіки. У відповідній технічній документації щодо впровадження в експлуатацію енергоблоку найбільшої в регіоні Бурштинської ДРЕС у січні 1965 р. йдеться про відсутність планування робіт на постійних водоочисних спорудах. Тимчасова станція загальною потужністю 500 м³ на добу не забезпечувала елементарних потреб у воді робітничого селища Бурштин та промислового майданчика. Навіть за таких суттєвих недоліків цей енергоблок у квітні 1965 р. було введено в експлуатацію, а згодом запущено і другий. Не кращою була ситуація і на Добротвірській ДРЕС, що на Львівщині. В річному звіті за 1969 р. керівництво станції зазначало відсутність на об'єкті очисних споруд для забрудненої мазутом води. Науковець Ю. Гумен детально простежує розвиток подій: «Гальмування даної проблеми керівники станції вбачали у відсутності належних рекомендацій та технічної документації щодо будівництва очисних споруд, які не надійшли від галузевих проектних інститутів – ЛьвівТЕП та ПівденьОРДРЕС... У 1968 р. керівники ДРЕС уклали договір з Львівським політехнічним інститутом для розробки рекомендацій відведення очисних стічних вод. Кінцеві терміни закінчення цих робіт були передбачені на кінець 1971 р. Стан забрудненості водних ресурсів на даному об'єкті визначити було не реально, оскільки такого обліку тоді ще не проводилося» [4, с. 99].

Загальна тенденція безвідповідальності й безгосподарності для керівництва промислових підприємств, а подекуди їхня бездарність ставали нормою життя. Промисловість стрімко нарощувала свою виробничу потужність. Забруднення річок і атмосферного повітря набувало стійкої динаміки зростання. Республіканські та союзні міністерства виявляли посилену увагу до регіону, результатом чого стало створення нових підприємств та розширення площ діючих. Як наслідок – збільшувався техногенний вплив на екологію. На багатьох підприємствах

встановлені водоочисні споруди не могли забезпечити необхідний ступінь очищення стічних вод. Обласні інспекції Держкомприроди при РМ УРСР неодноразово вказували керівникам підприємств на необхідність проведення реконструкції водоочисних споруд. Однак усі застереження природоохоронних органів вважалися другорядними, а тому виконувати їх особливо не поспішали. За даними Держводінспекції басейнів гірських рік та верхньої течії р. Дністра, загальне водовідведення на Буковині в 1972 р. становило 94425 тис. м³, тоді як, лише 54284 м³ забруднених стічних вод проходили часткове очищення. До того ж, на багатьох підприємствах водоочисні споруди працювали не ефективно і потребували ремонту. За даними Держкомприроди УРСР, у 1977 р. у Чернівецькій області було 49,6 млн. м³ водовідведень і 1,2 млн. м³ стічних вод промислових підприємств та об'єктів комунальної сфери потрапило в річки й водойми без очищення. Це був найнижчий показник серед областей західного регіону України. Такий локальний успіх невеликої за промисловим потенціалом і розмірами області не означав, що такого результату досягнуто завдяки поліпшенню водоохоронної роботи [4, с. 153]. Немалу роль відіграло й уміння «правильно» прозвітувати.

Значне поширення на території Прикарпаття і Закарпаття мали зсуви ґрунту і весняні сходження снігових лавин, що завдавало значної шкоди й створювало небезпеку для життя людей. Це спонукало до постійного нагляду за загальним станом зсувних схилів і роботою над протизсувними спорудами. Щорічно на території західних областей проходили зливові дощі з градобоем, що завдавало великих збитків сільському, комунальному, водному господарству. Частим явищем були катастрофічні повені й паводки, що спричинило підтоплення житлових приміщень, пошкодження інженерних споруд, мостів [7, арк. 62, 68].

Держава вживала певних заходів щодо збереження неповторної природи Карпат, Полісся, Буковини, Поділля: організовувалися заказники, заповідники, товариства, природоохоронні організації тощо. Відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР № 568 «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР» від 12 лютого 1968 р., організовано Карпатський державний заповідник загальною площею 12,7 тис. га (на території Закарпатської області – 6,9 тис. га та Івано-Франківської – 5,8 тис. га). За пропозицією комісії Верховної Ради Української РСР з охорони природи була створена дирекція заповідника у м. Рахів [8, арк. 32].

Не можна однозначно стверджувати, що в 1964–1991 рр. у лісовому господарстві регіону домінували тільки негативні тенденції, а товариства охорони природи були аморфни-

ми. Наприкінці 1960-х років популярною стала робота так званих народних університетів «Природа». Діяльність цих закладів вечірньої форми навчання для робітників, студентів та службовців набула поширення. В обласних центрах лекції читали інструктори міськомів КПУ, викладачі навчальних закладів, спеціалісти-фахівці. Проте популяризація природоохоронних знань через різноманітні освітньо-культурні заклади не давала механізмів з розв'язання екологічних проблем.

Зі створенням у 1967 р. Держкомприроди при РМ УРСР Українське товариство охорони природи УТОП увійшло до структурних підрозділів комітету. Голова УТОП – доктор біології, академік М. Воїтвенський став членом колегії Держкомприроди при РМ УРСР. Характерні риси радянської командно-адміністративної системи – панування бюрократичних відносин були притаманні й УТОП. Однак товариство проводило семінари, конференції, фінансувало видавництво природоохоронної атрибутики на листівках, марках, агітаційних стендах тощо. Обласні відділення товариства мали свої осередки в кожному місті та селищі. Природоохоронний рух республіки сприймав вирішення проблем крізь призму партійних ідеологічних настанов. У західному регіоні УРСР відділення УТОП разом з представниками обласних інспекцій працювали на добровільних засадах, брали участь у перевірках стану справ із природоохоронної роботи на підприємствах, займалися створенням «будинків природи», виданням літератури. Так, активісти Львівського відділення УТОП в 1972 р. видали книги «На зелених орбітах Львова», «Природа Львівської області», займалися активною культурмасовою роботою.

Досить критичної точки зору дотримується науковець Р. Чигур. Так, у своєму дисертаційному дослідженні він узагальнює, що західний регіон, порівняно з іншими територіями України, багатий на численні лісові масиви. У 70–80-х рр. ХХ ст. на Закарпатті лісова площа займала половину території області, Тернопільщині – 170 тис. га, або 12 %, Львівщині – 300 тис. га, або 14,6 %. Проте ці багатства використовували нерационально. У регіоні негативно впливали на ліс, насамперед, лісокомбінати. За 60–70-ті роки було вирубано 74 тис. га – 56 % площі лісів, а насаджено тільки 18 тис. га. Це докорінно змінило структуру карпатських лісів, адже основні обсяги лісозаготівель припадали на Карпати – 85–90 % загального лісокористування в УРСР. Найбільш інтенсивне господарське використання тут проводилося в лісах другої групи: з кожного га щорічно вибиралось у середньому 2,9–3,1 м³ деревини, тобто приріст насаджень використовувався на 85–90 %. У лісах першої групи щорічно заготовляли близько 4,5 млн м³ деревини. У 80-х роках найвищим

рівнем інтенсивності лісозаготівлі в регіоні характеризувалися також Чернівецька і Тернопільська області. Це призвело до збільшення кількості лісосічних відходів у регіоні. У карпатських лісах їх щорічно нараховувалось близько 5 тис. т, які можна було залучати у повторне користування [6, с. 9–10]. За часів незалежності України домінує нова лісова політика, яка визнає пріоритетність екологічних функцій лісу, тоді як у досліджуваній період держава акцентувала на економіку.

У 1983 р. запаси деревини Української РСР склали 1 млрд м³ і зросли порівняно з 1960 р. на 300 млн м³. Лісгоспаги і лісокомбінати республіки виростили нові ліси на площі 2,5 млн. га, в тому числі Мінлісгоспу УРСР – 2,3 млн. га і по Мінліспрому УРСР – 0,2 млн. га. Втричі зросли обсяги промислового виробництва при скороченні на одну третину завозу лісоматеріалів із інших регіонів і майже удвічі – рубок головного користування. У лісових господарствах тривала робота зі створення системи захисту насаджень на землях колгоспів і радгоспів, водоохоронних смуг на берегах малих рік, а також збільшувалися об'єми робіт «по рубках догляду за лісом». На кожен гектар площі щорічно приростало 3,9 м³ деревини, що на 26 % більше, ніж у 1960 р. При розробленні лісосічного фонду використовувалося 95–98 % деревини [9, арк. 42].

Наприкінці 1970-х років екологічна ситуація ускладнювалась, стан атмосферного повітря в регіоні різко погіршився. Одним з головних винуватців цього було офіційно назване виробниче об'єднання «Хлорвініл», котре, за висновками природоохоронних органів, систематично не виконувало завдання ЦК КПРС і РМ СРСР щодо забезпечення очистки відпрацьованих газів відповідно до рівня, передбаченого санітарними нормами. За даними Калуської санепідемстанції, 44 % проб хлористого водню перевищували «гранично допустимі норми концентрації» санітарно-захисних та житлових зон. Основним джерелом надходження хлору в атмосферу був магнієвий завод, котрий щодоби викидав близько 2 т шкідливих речовин. У січні 1978 р. валовий викид шкідливих речовин в атмосферу складав близько 40 тонн/добу, в тому числі 18 тонн/добу пилу калімагнієзю, 3 тонни/добу дихлор етану, 2 тонни/добу хлору, 1 тонну/добу полівінілхлориду, 0,5 тонни/добу ценебу і т. д. [4, с. 190]. Автор цього дослідження пам'ятає, як наприкінці 1980-х років, як правило вночі у вітряну погоду, викидалися в атмосферу пари хлору. Бували й такі дні (маються на увазі не осінні тумани природного походження), коли вранці місто було повите густим туманом, який зависав над землею. Запах хлору перебивав усі інші, в людей сльозилися очі, душив кашель. Мешканці міста намагалися не виходити зайвий раз на вулицю і не відчиняти вікна у квартирах. Така інформація «осі-

дала» у різноманітних звітах, а під «штрафні санкції» підпадали другорядні підприємства. У зв'язку «із запиленістю», що в кілька разів перевищувала допустимі норми, і через відсутність санітарно-захисної зони поблизу розташованих жилих будинків обласнепідстанція накладала заборону на роботу Івано-Франківського і Рогатинського вапняних заводів. В офіційній технічній характеристиці зазначалося, що «потужності названих заводів колегією Міністерства промбудматеріалів УРСР списані й план виробництва їм не надавався. Печі перебували в аварійному стані через вертикальні тріщини». Перший заступник голови виконкому А. Кажно у своєму розпорядженні від 19 листопада 1976 р. пояснював, що «у зв'язку з тим, що Івано-Франківський і Рогатинський вапняні заводи є основними постачальниками вапна для будівельних організацій області, обльвиконком не може дати згоду на припинення їх роботи» [10, арк. 24–25].

У 1980-х роках екологічна ситуація в регіоні викликала стурбованість громадськості, різноманітних організацій та установ. Високий рівень концентрації підприємств хімічної промисловості, недосконалі технології зумовлювали критичне забруднення всіх компонентів біосфери. Головна водна артерія – р. Дністер забруднювалася стоками промислових підприємств та об'єктів комунального господарства. Велика кількість забруднень потрапляла з підприємств нафтопереробної та хімічної промисловості Львівської області, що розташовані у верхів'ях Дністра. Так, загалом в Івано-Франківській області із 96 робочих водоочисних споруд на промислових підприємствах та об'єктах комунальної сфери працювало 36. У результаті цього у водойми щодоби потрапляло 34 тис. кубометрів нечистот. На Вигодському лісокомбінаті, Надвірнянському нафтопереробному заводі, Болахівському шкірзаводі, Коломийському сирзаводі та м'ясокомбінаті ефективність роботи водоочисних споруд була вкрай низькою. Санітарний стан річок Бистриці Надвірнянської та Бистриці Солотвинської, Саджави, Сівки, Ворони й інших залишався незадовільним [11, арк. 17-18].

Все ж, небайдужа громадськість проводила певну роботу. Відповідно до розробленої на період до 2000 р. «Схеми комплексного використання водних і земельних ресурсів Івано-Франківської області», необхідно було впорядкувати 578,6 км малих річок на суму 84,2 млн. крб. Станом на 1 травня 1986 р. вже було впорядковано 497,2 км і затрачено 65,6 млн. крб. Програма «по залуженню прибережних водоохоронних смуг» (залужено 2003 га) і проведення їх «весняного залісення» (на площі 124 га) була виконана достроково [11, арк. 23]. Зосередження у регіоні «екологічно брудного» хімічного виробництва досягло критичної межі й

чекало свого подальшого вирішення. Екологічна ситуація погіршилася після вибуху в квітні 1986 р. четвертого енергоблоку на Чорнобильській атомній електростанції.

Орган рад секретарів партійних організацій і директорів «Прикарпатліс» та президії обкому профспілки робітників лісової, паперової і деревообробної промисловості «Лісовий комплекс» від 28 березня 1990 р. у рубриці «Екологія і виробництво» звертав увагу на те, що на екологічних мітингах громадян гнівно засуджували винуватців забруднення повітря й води. Однак, повертаючись на виробництво, самі ж продовжували те, проти чого протестували. Проте, якщо вникнути у ситуацію, то виявляється: кошти на охорону природи виділялися чималі, але вони майже повсюдно не освоювалися. Так, у 1988 р. Академія наук УРСР передала виробникам 235 різноманітних природоохоронних розробок, 1987 р. – 200 ресурсозберігаючих технологій. Проблема полягала в тому, що турбота про навколишнє середовище не мала під собою економічної основи. На виробництві діяли антиекологічні чинники – доплата за шкідливі умови, різноманітні пільги. Така «захищеність» переростала у свою протилежність. Потужності очисних агрегатів часом не відповідали виробничим потужностям підприємств, що впливало на продуктивність праці. Нічні зупинки агрегатів, їх «тимчасове» вимкнення давало економію електроенергії, впливало на загальний прибуток. Вирішення проблем упиралося у наполегливість і принциповість трудових колективів. За роботу технологічного устаткування чи очисних споруд відповідали конкретні особи. Рада трудового колективу могла спитати з них, не вибачаючи недбальства, порушення трудової дисципліни чи технологічного процесу. З початку 1991 р. впроваджувалася плата за завдану шкоду природі. За наднормативні викиди вона бралася в багатократному розмірі з госпрозрахункового прибутку, а не спеціальних фондів [12].

Однією з ключових проблем, залишених радянською командно-адміністративною системою, – хімічні гіганти з їх прихованими і неприхованими відходами виробництва. Показовим у цьому відношенні є м. Калуш. Так, з 17 до 25 березня 2011 р. у місті працювала група фахівців під керівництвом заступника директора Рахункової палати В. Форостяна. В офіційному висновку зазначається: «Надзвичайна екологічна ситуація у Калуському промисловому вузлі склалася внаслідок прийняття свого часу неправильних технічних, екологічних рішень щодо розміщення та експлуатації хімічних підприємств, а також варварського використання землі, корисних копалин, злочинного нехтування природоохоронним законодавством. Накопичення неви-

рішених проблем не просто загострилося до краю, а перезріло». Проблеми Калуша набули резонансу. В результаті спільних зусиль громадськості і влади незалежної України підписано Указ Президента № 145 від 10 лютого 2010 р., ухвалено постанову та Закон про визнання Калуша та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району зоною надзвичайної екологічної ситуації. З державного бюджету було виділено майже півмільярда гривень на фінансування цілого комплексу заходів. Однак обсяги отруйних розсолів і загроза прориву Домбровського кар'єру постійно зростають, а також імовірність проникнення у водоносні шари і забруднення басейну р. Дністра, який є джерелом водопостачання багатьох населених пунктів України та Молдови. Зростає загроза і вірогідність проникнення токсичних відходів гексахлорбензолу (200 т отрути зберігалося на бетонному майданчику, частково її почали вивозити) в ґрунт, при підвищенні температури повітря збільшується концентрація розсіявання шкідливих парів [13].

Окремої уваги заслуговує борщівник Сосновського, який розсіявся на величезних територіях і становить небезпеку для здоров'я людей і тварин. На початку 1970-х років його завезли з колгоспів Російської Федерації для покращення кормової бази тваринництва. «За насінням борщівника Сосновського, – згадує заступник голови колгоспу «Ленінським шляхом» сіл Нижній і Верхній Струтин Рожнятинського району Івано-Франківської області В. Пасічник (голова С. Рабуцький), – ми їхали в один із колгоспів Московської області. Ми завезли цю культуру одними з перших на Прикарпаття. Сівалкою посіяли перехресним способом у хороших місцях, доглядали. Урожайність борщівника у два рази більша, ніж

кукурудзи на зелений корм (400–500 ц/га). Він надзвичайно соковитий, при закладці силосу необхідно було давати у два рази більше соломи. Як кормова культура для тваринництва – взирець, рятував кормову базу – три урожаї на сезон. Для завершення відгодівлі бичків (останні три-чотири місяці), він був дуже вигідним. Інші господарства брали його у нас. Проте за кілька місяців вживання він дуже шкодив тваринам («падали на ноги»), а молоко було із запахом і не прокисало. Збирати його необхідно було до фази цвітіння, а потім ставав дуже небезпечним й для здоров'я людей (викликав важкі опіки на шкірі). Після його посівів три роки на ділянці землі нічого не росло. У скорім часі виявилась ще одна неприємна сторона чудо-культури – фантастична живучість. Його розмноження і поширення не піддаються контролю. Рослини швидко дичавіють, виростають щільними заростями на пасовищах, обабіч доріг, порушують екосистему. Вивести його практично неможливо, він перетворився на стихійне лихо. Це отруйна рослина-агресор. Пройшли роки – не стало громадського тваринництва, а він продовжує самовільно рости» [14].

Висновки. Таким чином, тенденції до безвідповідальності та безгосподарності спричинили погіршення загального стану водойм та завдали непоправної шкоди навколишньому середовищу. Основними джерелами забруднення стали промислові підприємства, колгоспи, установи комунального господарства. Складну проблему становило й накопичення відходів побутового походження, що нагромаджувалося у містах і селищах. Командно-адміністративна система господарювання – індустріалізація, хімізація та меліорація сільського господарства руйнували природу, заклали екологічні та техногенні катастрофи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексієвць М. О. Екологічний рух в Україні [Текст] / М. О. Алексієвць. – Тернопіль : Лілея, 1999. 276 с.
2. Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні : історичні витоки та труднощі подолання [Текст] / С. І. Васюта. – Тернопіль : СМП «Астон», 2000. – 536 с.
3. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку [Текст] / О. А. Васюта. – Тернопіль : Галдрук, 2001. – 600 с.
4. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр. : історичний аспект [Текст] / Ю. Є. Гумен. – Тернопіль : Вектор, 2008. – 264 с.
5. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села [Текст] / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 228 с.
6. Чигур Р. Ю. Соціально-екологічні процеси в Західному регіоні України 70 – 80-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» [Текст] / Р. Ю. Чигур. – Львів, 2003. – 22 с.
7. Держархів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р – 295, оп. 5, спр. 5788, арк. 171.
8. ДАІФО, П – 1, оп. 1, спр. 3814, арк. 100.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 25, спр. 2577, арк. 53.
10. ДАІФО, ф. Р – 295, оп. 5, спр. 4254, арк. 26.
11. ДАІФО, ф. Р – 295, оп. 5, спр. 5676, арк. 40.
12. Екологія і виробництво // Лісовий комплекс. – 28 березня 1990.
13. Калуш завис над прірвою // Західний Вісник. 6 травня 2011.
14. Пасічник Володимир – 1948 р. н., голова колгоспу «Карпати» с. Спас, Рожнятинський район, Івано-Франківська область // Архів автора.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2015

REFERENCES:

1. *Aleksiiievets M.O.* Ekolohichniy rukh v Ukraini (The environmental movement in Ukraine). Ternopil: *Lileia*, 1999, 276 p.
2. *Vsiuta S.I.* Radianskyi ekotsyd v Ukraini: istorychni vytoky ta trudnoshchi podolannia (Soviet Genocide in Ukraine: historical origins and overcome difficulties). Ternopil: *SMP «Aston»*, 2000, 536 p.
3. *Vasiuta O.A.* Problemy ekolohichnoi stratehii Ukrainy v konteksti hlobalnoho rozvytku (Problems Environmental Strategy of Ukraine in the context of global development). Ternopil: *Haldruk*, 2001, 600 p.
4. *Humen Y.Y.* Urboekolohichni problemy Zakhidnoho rehionu Ukrainy 1960–1990 rr.: istorychnyi aspekt (Urboekolohichni problem of Western Ukraine 1960-1990 biennium.: Historical aspect). Ternopil: *Vektor*, 2008, 264 p.
5. *Malyarchuk O.M.* Totalitaryzm proty zakhidnoukrainskoho sela (Totalitarianism against western village). Ivano-Frankivsk: *Misto NV*, 2008, 228 p.
6. *Chyhur R.Y.* Sotsialno-ekolohichni protsesy v zakhidnomu rehioni Ukrainy 70 – 80-kh rokiv XX st. (Social and ecological processes in Western Ukraine 70 - 80-th XX century). Lviv, 2003, 22 p.
7. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (dali – DAIFO) (State Archives of Ivano-Frankivsk region (hereinafter - DAIFO)), f. R – 295, op. 5, spr. 5788, ark. 171.
8. DAIFO (State Archives of Ivano-Frankivsk region (hereinafter - DAIFO)), P – 1, op. 1, spr. 3814, ark. 100.
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (Central State Archive of Public Organizations of Ukraine), f. 1, op. 25, spr. 2577, ark. 53.
10. DAIFO (State Archives of Ivano-Frankivsk region (hereinafter - DAIFO)), f. R – 295, op. 5, spr. 4254, ark. 26.
11. DAIFO (State Archives of Ivano-Frankivsk region (hereinafter - DAIFO)), f. R – 295, op. 5, spr. 5676, ark. 40.
12. Ekolohiia i vyrobnytstvo (Ecology and production) // *Lisovyi kompleks*. – 28 bereznia 1990.
13. Kalush zavys nad pririvoiu (Kalush hovered over the precipice) // *Zakhidnyi Visnyk*. 6 travnia 2011.
14. Pasichnyk Volodymyr – 1948 r. n., holova kolhospu «Karpaty» s. Spas, Rozhniativskiy raion, Ivano-Frankivska oblast Vladimir Pasechnik - 1948 BC., Head of the farm «Karpaty» p. Spas Rozhnyativ district, Ivano-Frankivsk region) // Arkhiv avtora.

Малярчук Олег Михайлович – кандидат історичних наук, доцент
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Адреса: 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
E-mail: oleg.malyarchuk@gmail.com

Malyarchuk Oleh Mykhailovych – PhD in historical science, associate professor
Ivano-Frankivsk National technical university of oil and gas
Address: 15, Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine
E-mail: oleg.malyarchuk@gmail.com